

IRKÇILIĞA MARUZ BIRAKILMANIN PSİKOSOSYAL ETKİLERİ

M. İrem YILDIZ*

Öz: Irkçılık temelinde ötekileştirilen kişi ya da gruplar maruz bırakıldıkları hak ve fırsat eşitsizliğine bağlı olarak bir ruhsal zorlanma biçimi olan azınlık stresini yaşamaktadırlar. Irkçı tutum ve davranışlar biçimindeki damgalama ve ilişkili stres, çeşitli fiziksel ve ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırmakta ve hastalıkların var olduğu durumlarda da ayrımcılığa uğrama endişesiyle ortaya çıkan kaçınma davranışlarının sonucunda erken tanı ve tedaviye engel olabilmektedir. Sağlıkta eşitsizliğin etkenlerinden biri olan ırkçı tutum ve davranışları birey düzeyindeki özelliklerinin ötesinde tarihsel ve yapısal özellikleriyle değerlendirmek, yapısal ırkçılığın koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri önünde oluşturduğu engelleri ortadan kaldırmak hekimlerin hak savunucu kimliğinin bir bileşeni olmalıdır.

Anahtar sözcükler: ırkçılık, ötekileştirme, azınlık stresi, sağlık

Psychosocial Effects of Exposure to Racism

Abstract: Individuals or groups who are marginalized on the basis of racism experience minority stress, a form of psychological strain due to the inequality of rights and opportunities to which they are subjected. Stigmatization in the form of racist attitudes and behaviors and related stress facilitate the emergence of various physical and mental illnesses, and in cases where illnesses exist, they prevent early diagnosis and treatment as a result of avoidance behaviors that arise from the fear of being discriminated against. Evaluating racist attitudes and behaviors, which are one of the factors of inequality in health, with their historical and structural characteristics beyond their individual level characteristics, and eliminating the obstacles that structural racism creates in front of preventive and therapeutic health services should be a component of the rights defender identity of physicians.

Key words: racism, otherism, minority stress, health

İrkçılık ötekileştirmenin biçimlerinden biri olarak toplumun bireyleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde yıkıcı bir rol oynar. Bhugra, ötekileştirmeyi bir ya da daha fazla kişinin belirli bir özelliğinin kabul edilmiş normlardan sapmasının toplumun üyeleri tarafından algılanması sonucunda dışlanması olarak tanımlamıştır (Bhugra ve ark. 2023). Etnisiteye dayalı azınlık olma hali ırkçılığın hedef aldığı sosyal azınlık türüdür. Sosyal azınlık kavramını tarif etmek gerekir ise etnik, kültürel, cinsiyet veya dini özellikler bakımından baskın bileşenden farklı olan ve bir şekilde ona tabi olan toplum grupları olarak tanımlanmaktadır (UN, 2022). Azınlık ya da çoğunluğu oluşturan gruplara göre değişmeksizin toplumun farklı grupları arasında hakların ve fırsatların eşit dağılımını teşvik eden sosyal model, sosyal adalet ilkesinden ilham almaktadır (Ventriglio ve Bhugra, 2015). Bu hak ve fırsatların eşit dağıtılmadığı durumlarda azınlık stresi denilen, azınlık grubunun tüm üyelerini belirli ölçülerde etkileyen ruhsal/psikososyal zorlanma hali oluşur. Azınlık stresi terminolojisi öncelikle toplumsal cinsiyet/cinsel kimlik özellikleriyle ilgili azınlıkta olma halinde deneyimlenen ayrımcılık ve damgalanmaya bağlı ruhsal zorlanmayı tarif etmek üzere Brooks tarafından geliştirilmiştir (Brooks, 1981). Azınlık Stresi,

toplumda kültürel olarak aşağıda konumlandırılmış bireylerin maruz kaldıkları ve gelecekte maruz kalacaklarını öngördükleri ön yargı ve ayrımcılıkla ilişkili tutumlar sonucunda uyum sağlama becerilerinde azalma meydana gelmesidir. Meyers ise azınlık stresi kavramını kullanarak kategoriler geliştirmiş, lezbiyen, gey, biseksüel transseksüel bireylerin maruz kaldıkları şiddet ve ayrımcılığın yanı sıra diğer azınlıklarla bir arada bulunma ve baskın değerleri kabul etme zorunluluklarının da sosyal çevreyle çatışmanın artmasına katkıda bulunduğunu vurgulamıştır. Bu çatışmaların ruhsal hastalıklara yatkınlık yarattığı ileri sürülmektedir (Meyer, 2003; <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dsp014j03d232p>) Azınlık stresi kroniktir ve kişilere maruz kaldıkları olumsuz yaşam koşullarına ek bir yük getirerek fiziksel ve ruhsal hastalıklara kişiyi yatkın hale getirebilir.

Azınlık stresine maruz kalan bireylerin yaşamlarındaki aşağılanma, ayrımcılık gibi deneyimlenen dışsal kaynaklı durumlar Meyer tarafından distal (uzak) stres faktörleri olarak tanımlanmıştır. Bu stres etkenleri genellikle marjinalize edilen grupların üyeleri için baskıcı bir ortam yaratan dış etkenlerdir ve ayrımcılık, önyargı, şiddet, damgalama ve diğer tüm geniş sosyal eşitsizlik ve sistemsel baskı

*Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD, (Orcid No: 0000-0003-3676-6457)

Geliş Tarihi / Received :15.04.2024

Kabul Tarihi / Accepted :23.05.2024

biçimlerini içerir. Uzak stres etkenleri tüm sosyal azınlık grupları gibi etnik azınlık gruplarını da haklarından mahrum bırakan toplumsal tutum ve yapılarından kaynaklanır (**Frost ve Meyer, 2023**). Ayrımcı devlet/kurum politikaları, yasalar, işini kaybetmek, okuldan atılmak, nefret söylemine maruz kalmak gibi yakın zamanlı ve aniden gelişen önemli yaşam olayları deneyimlemek, yoksulluk/yoksunluk içinde yaşamak gibi uzun süreli durumlar, günlük yaşamda deneyimlenen, yeterli farkındalık olmadan yaşanan ayrımcılık ve mikrosaldırılar (haksızlığa, saygısızlığa maruz kalmak, yaşanılması umulan, beklenen olumlu deneyimlerin diğerlerinin ön yargıları/damgalayıcı tutumları nedeniyle gerçekleşememesi gibi) uzak stres etkenlerine örnek sayılabilir.

Sistemsal/yapısal ırkçılık ve ruh sağlığı üzerine yapılan araştırmalar ırkçılık kaynaklı mikro saldırganlık kavramını ve bu kavramın irksal olan da dahil olmak üzere çeşitli sosyal azınlık gruplarının ruh sağlığı ile ilişkisini ortaya koymaktadır. İrkçı mikro-saldırımlar günlük yaşamda kişilere yöneltilen, söylem ve davranış düzeyinde, farkındalık ve niyet içeren ve içermeyen şekillerde gerçekleşebilen, kişilerin ait olduğu ya da ait olduğu düşünülen sosyal azınlık grubunun bir üyesi olmalarıyla ilgili aşağılama, düşmanlık içeren tutumlar olarak tarif edilebilir. Bu tür mikro-saldırımları söylem ve davranış düzeyinde uygulayan kişiler bu türden tutumların kendilerinde var olduğu ve/veya tutumlarının maruz kalan kişilerde yol açabileceği olumsuz sonuçlarla ilgili farkındalığa sahip olmasalar bile söz ve davranışın muhatabı olan kişilerin ruhsal fiziksel ve duygusal bakımdan yarananmasına neden olabilirler. Mikro-saldırımlar çeşitli biçimlerde gerçekleşebilir (**Seiler, 2023**):

1. Mikro fiili saldırı: Sözel ve davranışsal düzeyde en açık biçimde gerçekleşen saldırı türüdür. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yurttaş olan ve olmayan siyahi kişilerin üçte biri kendilerine en az bir kez "ülkene geri dön" denerek aşağılanmaya maruz kaldıklarını ifade etmektedir.
2. Mikro aşağılama/hakaret: Bunlar kabalığı, duyarsızlığı ve kişilerin ait oldukları kültürel kimliğe ait her türlü mirası küçük düşüren incelikli küçümsemeleri veya iletişim biçimlerini temsil eder. Mikro hakaretler, saldırıya maruz kalan ötekileştirilmiş kişiye gizli bir aşağılama mesajı iletir. Örnekler arasında, bir iş yerinde farklı ırk/etnik aidiyeti olan bir çalışanın pozitif ayrımcılık nedeniyle veya bir kotayı doldurmak için işe alındığının veya bu kişinin daha düşük düzeyde bir rolde olduğunun varsayılması yer alır.
3. Mikro değersizleştirme (micro-invalidatıon): Ötekileştirilen grupların düşüncelerini, duygularını veya gerçekliklerini dışlayan, olumsuzlayan veya geçersiz kılan davranışlar veya sözlü yorumlardır.

Örnekler arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde doğup büyümüş olmasına rağmen farklı ırklardan birine iyi İngilizce konuştuğu için iltifat etmek ya da Afro-Amerikalı bir bireyin maruz kaldığı ırkçılık deneyimini geçersiz kılmak yer alabilir.

4. Toplumsal ilişkilerde her bireyin bir özelliği nedeniyle kısa süreli ve ya da uzun süreli olarak sosyal azınlık üyesi olması söz konusudur. Bu nedenle bu türden mikro-saldırımlar turum ve davranışlardan tamamen muaf kimsenin toplumda bulunmadığı tahmin edilebilir. Kişilerin kendilerinin maruz kaldıkları bu tutumlarla ilgili farkındalığı bulunabilir, zaman içinde gelişebilir ya da yok olabilir. Kişilerin kendilerinin maruz kaldığı tutumlarla ilişkili farkındalığının olması, benzer tutumları bir başka sosyal azınlık üyesine istemli ya da farkındalığı olmadan uygulamasına engel olmamaktadır. Kişinin kendisindeki damgalayıcı ve ayrımcı tutumlar ve ilişkili sonuçlarıyla ilgili farkındalık düzeyi yaşam sürecinde azalabilir, çoğalabilir. İlişkili tutumlarıyla ilgili bilinçli bir farkındalık düzeyine erişen kişilerin etik ikilemler yaşaması ve ilişkili kaygı duyması beklendiktir ve olumlu davranış değişikliğinin gerçekleşebilmesi için gereklidir. Ötekileştirilen kişilerce ya da ötekileştirmeye tanıklık eden kişilerce verilen geri bildirimler yapısal ırkçılığın hüküm sürdüğü toplumlar, devletler ve kurumlarda yok sayılabilmektedir ve bu türden davranış ve söylemlerin bilinç düzeyinde olan ve olmayan biçimlerde inkarına yol açmaktadır. Tersine, bu tür saldırganlıklara maruz kalan kişiler de genelleşmiş tutumlar nedeniyle mikro-saldırımlıklara maruz kalıp kalmadıkları ya da bu tür tutumlardan olumsuz etkilendiklerine dair belirsiz bir hisle karşı karşıya kalabilirler.

5. Ayrımcılık ve dışlanmayla ilişkili her çeşit uzak (distal) stres etkeni ilişkili kimlik özelliğine sahip olan ve olduğu düşünülen bireylerin içinde yaşadığı toplumsal yapıda sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerden faydalanmalarını kısıtlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir araştırma çalışmasına göre Kaliforniya eyaletindeki siyahi annelerin gebelik ile ilgili bir nedenden ölme olasılığı beyaz kadınlara göre üç kat daha fazla bulunmuştur. Siyahi annelere/anne adaylarına sağlık sisteminde gerekenden daha az özen gösterildiği, yeterince dikkatli izlenmedikleri sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca yapısal ırkçılık, örtük önyargı ve siyahi annelerin sağlığını olumsuz etkileyen diğer sosyal belirleyiciler gibi birçok uzak stres faktörünün de ölüm riskinin artışına katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır (https://publichealth.jhu.edu/2023/solving-the-black-maternal-health-crisis?_sp=a1237750-dac9-46cc-b195-31148476f3e0.1716705232266).

Diğer iki stres etkeni proksimal (yakın) stres etken-

leri olup öznel ve kişiseldirler. Yakın stres etkeni, toplumsal düzende marjinalize edilen grup üyelerinin karşılaştıkları uzak stres etkenleri nedeniyle yaşadıkları içselleştirilmiş süreçleri ve deneyimleri tanımlar. Bu öznel stres etkenlerine bağlı oluşan azınlık stresi türlerinden ilki "algılanan damgalanma" olarak adlandırılır. Kişinin başına gelebilecek olumsuz olayları öngörmek yoluyla aşırı duyarlı hale gelmesi, kendisini gerçekleştirmesini öngördüğü uzak stres etkenlerinden korumak amaçlı olarak tetikte olma halini sürdürmek zorunda hissetmesi ve azınlıktaki kimlik özelliklerini gizleme gereksinimi duyması olarak tarif edilmektedir. Bu stres etkenleri, dış stres etkenlerine maruz kalacağı öngörüsü olan bir kişinin kendisini bu dış stres etkenlerinden korumak için sürdürmesi gereken aşırı uyarılmışlık halini tanımlar. Diğer öznel azınlık stresi türü ise "içselleştirilmiş damgalanma" olarak adlandırılmaktadır. Bireyin azınlıkta olan özelliğine ilişkin dışsal olumsuz inançları ve önyargıları içselleştirmesi yoluyla meydana gelmektedir (Meyer, 2003). Benlik saygısında azalma ile sonuçlanır ve depresyon ve kaygı bozuklukları gibi ruhsal hastalıklar için önemli bir risk etkenidir (Yıldız, 2018). Bu damgalanma türü günlük yaşamda toplumun diğer üyeleri tarafından reddedilme endişesi yaşamasının yanı sıra reddedilme, kötü muamele görme endişesi ile kimlik özelliklerini gizleme gibi sonuçlara yol açar. Kimlik özelliklerini gizlemenin fiziksel ve ruhsal yaşam kalitesi üzerinde görülen açık ve örtük birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Toplum tarafından damgalanmaya açık kimlik özellikleri olduğunun farkında olan bireyler bu kimlik özelliklerini saklamanın kendilerini ayrımcı tutumlardan koruyacağını düşünebilir. Ayrıca aynı kimlik özelliklerine sahip olan ve ilgili kimlik özelliğine dair aidiyet duygusu yüksek olan kişilerce, içinde bulunulan toplum ve devlet/otorite/ kurumun zorlayıcı, tehditkar yapısal ırkçılık koşullarında geçici olarak güvenliği sağlamak ve kendini koruma becerisini kazanana kadar kimlik özellikleriyle ilgili açılmayı ertelemek önerilebilmektedir. Ancak azınlık stresi kuramına göre bu gizlenme/gizleme durumu yaşamın kısa bir süreci olmaktan çıkıp bir yaşam biçimine dönüşür ise kişinin ilgili kimlik özelliği ile ilgili görebileceği sosyal destek, aynalanma ve onaylanma gereksinimleriyle ilgili yoksunluk yaşamasına neden olabilir. Toplum tarafından damgalanmaya açık kimlik özellikleri olduğunun farkında olan bireyler bu kimlik özelliklerini saklamanın kendilerini ayrımcı tutumlardan koruyabilecekleri beklentisi ile pek çok alanda olduğu gibi sağlık hizmeti alırken de bu kimlik özelliklerini gizleme eğilimi gösterirler. Ancak bu özelliklerle ilgili damgalanacağı endişesiyle açık olamamanın alınan sağlık hizmetinin yararını çok çeşitli bakımlardan azaltacağı bilinmektedir (Mohr ve Fassinger, 2008). Kişinin kendisi için önemli kimlik özelliklerini gizlemek için gösterdiği aktif çaba ve kullandığı

stratejilerin kişinin fiziksel ve ruhsal yaşam kalitesini düşürdüğü tahmin edilmektedir. Yalan söylemek, kimlik özellikleriyle ilgili konulardan konuşmaktan, bu konuların konuşulacağı ortamlarda yer almaktan pasif veya aktif bir biçimde kaçınmak fiziksel ve ruhsal gelişmeyle ilgili fırsat eşitsizliğine ve sağlığın her yönüyle ilgili koruyucu olabilecek etkinliklerden ve girişimlerden uzak durmaya yol açarak yaşam kalitesini düşürebilmektedir. Quinn ve arkadaşlarının çalışmalarında farklı cinsel yönelim, kronik fiziksel hastalık, ruhsal hastalığı olmak gibi damgalanmaya açık kimlik özellikleri olan kişilerin kimlik özelliklerini gizlemek üzere aktif kaçınma stratejileri kullanma sıklıklarındaki artışın fiziksel ve ruhsal yaşam kalitelerini daha fazla azalttığı gösterilmiştir (Quinn ve ark., 2017). Bu ve benzeri çalışmaların sonuçları, çeşitli sosyal azınlık gruplarındaki kişilerin kimlik özelliklerini hangi durumlarda ve hangi nedenlere bağlı olarak gizlediklerini anlamayı sağlayacak çalışmaların yapılmasının bu kişilerin içinde bulunduğu sosyal yalıtımı azaltmak için verimli olabileceğini düşündürmektedir. Sonuç olarak, farklı tiplerdeki damgalanma ve ayrımcılık fiziksel, sosyal ve ruhsal iyilik halinin bozulmasında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal azınlık grubuna ait olmakla ilgili ruhsal zorlanma, deneyimlenen damgalanmanın yarattığı stres ile doğrudan ortaya çıkabildiği gibi, içselleştirilmiş damgalanma yoluyla kişinin benlik saygısını, öz yeterlilik hissini azaltarak değersiz hissetmesine, kendini toplumdan yalıtmasına, ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştıracak şekilde kırılabilirliğinin artmasına neden olmaktadır.

İçselleştirilmiş damgalanmanın ruh sağlığını bozucu etkilerinin mekanizmasına ilişkin pek çok kuram ileri sürülmektedir. Corrigan ve Rao'nun öne sürdüğü modele göre damgalanma benlik saygısında üç fazlı bir azalmaya yol açmaktadır (Corrigan ve ark., 2006). Pek çok birey kendilerini damgaladıkları durumla ilgili olan basmakalıp düşüncelerle ilgili farkındalığa sahiptir (ruhsal hastalığı olanlar ya da HIV ile yaşayan bireyler hastalıklarının oluşumundan kendileri sorumludur gibi) (Link 1987). Bunun da ötesinde bireyler çoğu kez farkındalıkları olan bu basmakalıp düşüncelerin gerçekliğini onaylamakta ve bu düşünceleri zaman içinde kendilerine yöneltebilmektedirler (Corrigan ve ark., 2006; Corrigan ve ark., 2016). Kişinin kendisine damgalanan kimlik özelliğiyle ilgili basmakalıp düşünceleri/yargıları yönlendirmesi benlik saygısını düşürmesi sonucunda belirli eylemlerdeki rolüne ilişkin öz-yeterlilik hissini azaltarak bu eylemlerle ilişkili başarısızlık yaşayacağı inancını pekiştirebilmekte, kişiyi bağımsız yaşamla ilgili hedeflerinden ve bu hedeflere ulaşmak için çaba gösterme iradesinden uzaklaştırmaktadır (Rüsch ve ark. 2006; Corrigan ve ark. 2009). Alanyazında damgalanma-ruh sağlığı ilişkisine dair çalışmalar çeşitli hastalıklarla ilgili olduğu gibi toplumda azınlıkta kalan kimlik özellikleriyle de

ilgilidir. Araştırmaların çoğu kesitsel olup az sayıda ki uzunlamasına çalışma da damgalanma-ruh sağlığı bozukluğu ilişkisine dair nedensellik kuramlarını desteklemektedir. Damgalanma ve ilişkili stres, çeşitli fiziksel ve ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırabildiği gibi bu hastalıkların var olduğu durumlarda da ayrımcılığa uğrama endişesiyle ortaya çıkan kaçınma davranışlarının sonucunda erken tanı ve tedaviyle ilgili olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (**Flentje ve ark. 2020; Frost ve Meyer, 2023**)

Sağlık hizmetlerinin sunumu da dahil olmak üzere bireyin devletler ve kurumlarla ilişkilerinde güvence altına alınması gerekliliği uluslararası insan hakları sözleşmelerinde vurgulanan kimlik özellikleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. Maddesinde ele alınmıştır (**Anayasanın 10. Maddesi (Kanun önünde eşitlik) - Yasalar.org**)¹. Bu haklar arasında toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, inanç, engellilik yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri bu özellikler arasında ırk (race) da yer alması taraftarı olmuşken, Avrupa ülkelerinde ilişkili özellik etnisite, ulus, yurttaşlık gibi farklı özellikler bağlamında ele alınmakta, ırk kavramı kullanılmamaktadır (**How is race defined in the Equality Act? – Easierwithpractice.com**). Ülkemizdeki toplumsal yaşamda ilgili özellik göçmenlerle ilgili güvence altına alınması gereken pek çok özelliği (yurttaş olup olmama, aidiyet hissedilen ulus, etnik köken vb) kapsarken, yurttaşlar için etnisite ve ilişkili anadil bağlamında hakların koruma altına alınması gereksinimi göze çarpmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişim ve anadilinde sağlık hizmeti hakkı bu özelliklerin gözetilmesiyle sağlanabilmektedir. Bu gözetilme kurumsal yasal düzenlemeler ile sağlanamadığında sadece verili bir eşitlik kavramından söz edilebilmekte, yapısal eşitsizlikler göz ardı edilmektedir. Ayrımcılığı münferit, istisnai bir olgu olarak gören bu anlayış nedeniyle sağlık hizmeti alırken hastanın sağlık hizmetini sunan tüm çalışanlarla anadilinde iletişim kurma hakkı güvence altına alınmamaktadır. Pek çok sağlık kurumunda hastanın kendi yakınmalarını ve yakınmalarının öyküsünü anadilinde anlatmasını sağlayacak tercümanlık mekanizması ya hiç oluşturulmamış, ya da ulaşılabilirliği kısıtlı ve kullanışlı olmayan bir biçimde yer almaktadır. Anadilinde sağlık hizmetinin koşullarının sağlanmamış olması dolaylı ayrımcılığın türlerinden biridir ve doğrudan ayrımcılığın yasaklanmasıyla ulaşılamayacak bir eşitlik ihlaline neden olur. Anadilinde hizmet almakla ilgili bu dolaylı engel, kişilerin sağlık hizmetlerine ulaşma talebinden kendiliklerinden vazgeçmelerine dahi yol açabilmekte, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini etkin bir biçimde kullanamamalarına neden olmakta, koruyucu önlemler almanın ve erken tanının kritik öneme sahip olduğu hastalıklarda mortalite ve morbidite riskini arttırmaktadır.

İrkçilik gibi dışlanma ve ayrımcılık türlerinin yol açtığı ruhsal etkileri ve ilgili aracı etkenleri ve mekanizmaları araştıran çalışmalar (azınlık stresi modeli de dahil olmak üzere) ve ilgili alan yazın ırkçılığın psikolojize edilmesi riskiyle ilgili eleştirilerin de konusu olmaktadır. Öncelikle azınlık stresi modelini irdelemek gerekirse model ilk geliştirildiği dönemde olumlu sağlık sonuçlarının elde edilmesini sağlayabilecek müdahale stratejilerini ve birey/grup/toplum düzeyinde başa çıkma becerilerini içerse de zaman içinde eksiklik temelli bir yaklaşımla sınırlı kaldığı, bireyin psikolojik dayanıklılığını destekleyen, eşitsizliği, ayrımcılığı yapısal ve toplumsal düzeyde azaltacak özelliklere yeterince vurgu yapılmadığı düşünülmektedir (**Frost ve Meyer, 2023**). Bireyin maruz kaldığı ya da maruz kalacağı öngörüsü nedeniyle yaşadığı ruhsal zorlanmayla başa çıkma becerilerinin desteklenmesi kuşkusuz ki çok önemlidir. Bu destek mekanizmalarının geliştirilmesinin yanı sıra yapısal ırkçılık da dahil diğer tüm damgalanma ve ayrımcılık ilişkili tutum ve davranışların toplum düzeyinde farkındalığını arttıracak, hak ve eşitlik temelli sosyal politikaların geliştirilmesi ve yasalar ve toplumsal sözleşmelerle sürekliliklerinin sağlanması gerekmektedir.

İrkçiliğin psikolojize edilmesiyle ilgili eleştirilerde bulunan yazarlar ırk kavramını eleştirerek söze başlamaktadırlar. İrkin biyolojik bakımdan geçerliliği olmayan bir kategori olduğu, sosyal bir yapı olarak ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Doğru olanın aksine toplumları oluşturan bireyler arasında ırkın biyolojik bir yapı olduğu miti hakimdir ve bu mitin kişisel bir yanlılıkla ilgili olmayıp kurumlar/devletlerle ilişkili yapısal ırkçılığın bireylerdeki yansıması olduğu ileri sürülmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin, ortak fiziksel özellikleri olan kişilerin bir ırka mensup olduklarına kolayca inandıkları, bu temelsiz inancın ırkçılık gibi yıkıcı sonuçları olan tutum ve davranışlarla ve sosyal adaletsizliklerle sonuçlandığı öne sürülmektedir (**Trawalter ve ark. 2020**).

Yapısal ırkçılığın birey düzeyindeki psikolojik sonuçlarının incelendiği çalışmalarda, ırkçı tutumları olan kişilerin tutumlarının bireysel düzeyde ön yargılara odaklanılarak kişiselleştirildiği/psikolojize edildiği, ırkçı tutumların kaynağını oluşturan tarihsel süreçlerin ve yapısal ırkçılığın görmezden gelindiği eleştirisi yapılmaktadır (**Trawalter ve ark.2020**) Yapıları ve tarihselliği ihmal ederek sonuçlara odaklanan sosyoloji, tarih ve hukuk çalışmalarında da vücut bulmuş olan indirgemeci argümanların bu alana da damgasını vurduğunu belirtilmektedir. Kişilerin ırkçı tutumlarının kaynağı olan ırkla ilişkili bireysel yanlılıklarını değerlendiren ancak bu yanlılığın ardında bulunan yapısal ırkçılığı ele almayan araştırmalar, sosyo-politik bağlamda ortaya çıkan bir tutum olan ırkçılığı psikolojize ederek bilim insanlarının hak savunuculuk görevinin yerine getirilmediği ürünler olarak görülmektedir.

Tüm insanlar, azınlıkta olan özellikleri nedeniyle damgalanma ya da ayrımcılığa uğrama endişesi taşısalar da kısa ya da uzun süreli yaşadıkları mekânlarda ilişki kurma ve topluluklar içinde olma eğilimindedir (**Kayı ve Özgülnar 2015**). Her topluluk kendi değerleriyle var olarak toplumun geri kalanıyla ilişki kurmak, etkileşime girmek arzusu içerisindedir. Bu nedenle kişilerin ilişkilenebilir biçimleri de sağlığın sosyal belirleyicileri olarak adlandırılan çerçeve içinde olması kişilerin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden sağlıklı olabilmesi için önem taşır. Sağlığın sosyal belirleyicilerinin saptanıp sağlığın önündeki engellerin ortadan kaldırılması için verilmesi gereken mücadelede dayanak oluşturacak bilimsel veriye gereksinim vardır. Bu veriyi üreten araştırmaları tasarlayacak ve gerçekleştirecek bilim insanlarına gereksinim tarihin şu noktasında belki de her zamankinden çok daha büyüktür. Tüm dünyada savaşlar, kaynak sömürsü gibi nedenlerle zorunlu göçlerin yaşandığı, mikro ya da makro milliyetçiliğin tüm dünya ülkelerinde yükselişe geçtiği düşünülürse gerek göç eden, gerekse yerleşik olup etnisite, kültürel özellikler bakımlardan sosyal azınlık olan ya da olduğu ileri sürülen milyonlarca kişi dünyanın her yerinde ve ülkemizde biyopsikososyal yönden sağlıklı olmakla ilgili her türlü engelle karşılaşmaktadır. Bu durumda tüm sağlık çalışanlarına ve bilim insanlarına her türlü sosyal azınlık üyesi olmakla ilgili özellik nedeniyle olabilecek ihlallere karşı hak savunuculuğu görevi düşmektedir.

Dipnot:

¹Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (...) (1) kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar. (1)

(1)9/2/2008 tarihli ve 5735 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle; bu fıkra-ya "bütün işlemlerinde" ibaresinden sonra gelmek üzere "ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ibaresi eklenmiş ve metne işlenmiştir. Daha sonra aynı ibare; Anayasa Mahkemesi'nin 5/6/2008 tarihli ve E.: 2008/16, K.: 2008/116 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

Kaynaklar

- Bhugra, D. ve ark.** (2023). "Otherness", otherism, discrimination, and health inequalities: Entrenched challenges for modern psychiatric disciplines. *International Review of Psychiatry*, 35(3-4), 234-241.
- Brooks V.R.** (1981) *The theory of minority stress*. In: Brooks VR, editor. *Minority stress and lesbian women*. Lexington (MA): Lexington Books; p. 71-90.
- Corrigan P.W., Watson AC, Miller FE** (2006). Blame, shame, and contamination: the impact of mental illness and drug dependence stigma on family members. *J Fam Psychol*; 20: 239-46.
- Corrigan, P. W. Ve ark.** (2015). What is the impact of self-stigma? Loss of self-respect and the "why try" effect. *Journal of Mental Health*, 10.3109/09638237.2015.1021902 25(1), 10-15.
- Flentje A, ve ark.** (2020) The relationship between minority stress and biological outcomes: a systematic review. *J Behav Med*, 43:673-694.
- Frost, D. M., & Meyer, I. H.** (2023). Minority stress theory: Application, critique, and continued relevance. *Current Opinion in Psychology*, 101579.
- Kayı İ., Özgülnar N.** (2015) Sağlığın Sosyal Belirleyicileri İçinde Ara Halka: Sosyal Sermaye, Toplum ve Hekim, 30:1: 29-41
- Link BG.** (2017) Understanding labeling effects in the area of mental disorders: An assessment of the effects of expectations of rejection. *American Sociological Review* 1987;52:96-112.
- Meyer IH.** (2003) Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychol Bull*;129 (5):674.
- Mohr, J., Fassinger, R.** (2000). Measuring Dimensions of Lesbian and Gay Male Experience. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 33: 66-90.
- <http://arks.princeton.edu/ark:/88435/dsp014j03d232p>
<https://publichealth.jhu.edu/2023/solving-the-black-maternal-health-crisis/?sp=a1237750-dac9-46cc-b195-31148476f3e0.1716705232266>
- Anayasanın 10. Maddesi** (Kanun önünde eşitlik) - Yasalar.org
How is race defined in the Equality Act? - Easierwithpractice.com
- Quinn D.M., Bradley M., Lawner E.K.** (2017). Impact of active concealment of stigmatized identities on physical and psychological quality of life. *Social Science & Medicine*, 192:14-7.
- Rüsch N. ve ark.** (2006) Self-stigma in women with borderline personality disorder and women with social phobia. *J Nerv Ment Dis.* Oct;194:766-73.
- Seiler, S.** (2023). Intersections of Institutional Racism, Racial Microaggressions, and Minority Stress in the Lived Experiences of Black People. *Advances in Social Work*, 23: 44-64.
- Trawalter S., Bart-Plange D.J., Hoffman K.M.** (2020). A socioecological psychology of racism: making structures and history more visible. *Curr Opin Psychol.* Apr;32:47-51.
- United Nations** (2022). Concept of a minority: Mandate definition. Retrieved September 23, 2022, from <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-minority-issues/concept-minority-mandate-definition>
- Ventriglio A., Bhugra D.** (2015). Social justice for the mentally ill. *Int J Soc Psychiatry*. May;61:213-4.
- Yıldız, M. İ.** (2018). Damgalanmanın Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkisi. *Türkiye Klinikleri Psychiatry-Special Topics*, 11(4), 32-40.